

Kjell Fjørtofts «revisjon» av krigshistorien

Omtalt av Sven Holtmark

Kjell Fjørtoft

De som tapte krigen

Gyldendal 1995, 478 sider

Etter en 2–3 måneders forberedende mediakampanje har Kjell Fjørtoft nå presentert sin nye bok, *De som tapte krigen*, for offentligheten. Ordene som ble brukt under forlagets presentasjon av boken bygget opp under det bilde som forfatter og forlag har for-søkt å skape av en «modig», sågar «heroisk», forfatter som kjemper mot «de etablerte» historikerne. Fjørtoft, ble det sagt, har bidratt til å «omskrive historien», han bringer «nye og provokative tolkninger», han møter motstand fra «faghistorikerne» på grunn av det «kontroversielle» innholdet i sin bok. Med andre ord: vi ventet alle spent på «avsløringene» i Fjørtofts nye bok.

De som tapte krigen er et tilsynelatende massivt verk på 478 sider. Det store omfanget er muligens grunnen til at anmelderne i to av landets største aviser (Werner Christie i *Aftenposten* 21.3., Hans Fredrik Dahl i *Dagbladet* 22.3.) unnlater å gi en vurdering av bokens faglige vederheftighet og grunnlaget for forfatterens mange påstander. Derimot fremheves Fjørtofts angivelige fortjenester som en nyfortolker av krigshistorien. Begge anmeldelser kunne uten videre vært skrevet på grunnlag av Fjørtofts egen forhåndsomtale, med litt hjelp fra forlagets egenreklame på bokens omslag. Det er vel imidlertid fortsatt slik at selv en historisk «revisjonist» fortjener å bli tatt alvorlig kun i den grad hans standpunkter faktisk bygger på en faglig forsvarlig analyse av tilgjengelig kildemateriale og litteratur. Når det gjelder Fjørtofts bok, er denne betingelsen ikke til stede. Om det han under presentasjonen kalte sin «historiske metode», sier faktisk Fjørtoft selv i sin nye bok (s. 448): «Jeg måtte begrense meg – i den grad det var mulig – til innsyn i dokumenter og viten innenfor det

tidsrom hver enkelt av mine fem bøker handlet om. Jeg ville ikke sitte med større viten om situasjoner og utviklingen etterpå enn aktørene. «I sannhet en oppsiktsvekkende «historisk metode»! På denne bakgrunn er det lettere å forstå Fjørtofts egen, tydeligvis oppriktige, forbauselse hver gang han kommer over noe som er «nytt».

Støre deler av Fjørtofts siste bok unndrar seg en faghistorisk vurdering. Det dreier seg om lange avsnitt av dramatiserte krigshandlinger fra østfronten, scener fra tyske fangeleire i Nord-Norge, samt fra den tyske tvangsevakueringen fra Finnmark og Nord-Troms høsten 1944. Her bygger Fjørtoft på sekundærlitteratur og på deltagernes egne beretninger, slik de er nedfelt i dagbøker, dokumenter (landssviksaker) og i utsagn direkte til forfatteren. Det ville være et omfattende arbeid å etterprøve den dokumentariske vederheftighet av disse skildringene. Fra en historikers synsvinkel er en slik etterprøving ikke nødvendig; ingen form for allmenne konklusjoner kan trekkes av dette materiale. Det ligger f.eks. ingen antydning til noen historisk «revisjon» eller «nyfortolkning» i det velkjente faktum at kampene på østfronten, der norske frontkjemper deltok, var ubeskrivelige i sin brutalitet. Det er likeledes selvsynlig at de fleste frontkjemper lot seg verve fordi de i større eller mindre grad trodde at de gjorde det rette, noe som uten videre lot seg forene med en dose ungdommelig eventyrlyst. Hvilke andre grunner kunne de ha for å la seg verve til noe de vel var klar kunne komme til å koste dem livet? Likeledes bringer Fjørtofts skildringer fra fangeleirene og tvangsevakueringen intet som på noen måte fører til at det må stilles spørsmålsteget ved tidligere tolkninger. I den grad Fjørtofts skildringer skiller seg ut fra tidligere fremstillinger, gjelder dette selve beskrivelsen av den tyske besti-

aliteten. Avsnittene om partisanene i Finnmark er denne gang i stor grad gjentakelser fra Fjørtofts tidligere bøker, som igjen står i gjeld bl.a. til bøkene til forfatteren Hans Kr. Eriksen (*Partisaner i Finnmark* og *Partisanenes død*, Oslo 1969–72). Det er å håpe at en skjønnlitterær kritiker vil ta for seg denne siden av Fjørtofts forfatterskap.

Fjørtofts bok, og i ikke mindre grad forfatterens mange utsagn før, under og etter lanseringen, inneholder imidlertid også påstander som i høy grad er åpne for en historiefaglig vurdering. Dette gjelder en rekke detaljer, men også omfattende påstander av typen «Norge (var) ikke en av de allierte nasjoner» (s. 460, note 102) og «Otto Ruge (...) følte seg sikker (Fjørtoft) på at kapitulasjonen (den 10. juni 1940) innebar at Norge var ute av krigen for godt» (s. 464, note 150). Når det gjelder detaljene, får det denne gang være nok å slå fast at boken er full av til dels grove og elementære feil, og at de tilsynelatende tilforlatelige notene gang på gang viser seg å være direkte fiktive. Jeg vil her kun trekke frem et eksempel som stiller forfatterens skjodesløshet i grelt relieff. På side 384 oppgis navn på 34 henrettede nordmenn. Det Fjørtoft ikke skriver, er at fem av disse ikke ble skutt. Noen av dem lever faktisk den dag i dag. Det er redegjort for dette på s. 267 av bind 6 i verket *Norge i krig* (Oslo 1987); et verk Fjørtoft oppgir i sin bibliografi. Er det dette som er «nyfortolkning av historien»?

Det er karakteristisk for *De som tapte krigen* at bokens innhold i seg selv ikke gir grunnlag for noen av de vidtrekkende slutninger som forfatteren har presentert i forbindelse med lanseringen av sitt verk. Enkelte av disse slutningene finnes i selve boken, men da som løsevevne påstander, til dels bortgjemt i de berømte «fotnotene». I mediakampanjen i forbindelse med lanseringen har Fjørtoft

den norske Okkupasjonshistorie, 2014

om følgende forhold: 1) Elverumsfullmakten ble ikke vedtatt på konstitusjonelt gyldig måte – ergo manglet Nygaardsvolds regjering det konstitusjonelle grunnlag for sin virksomhet i eksil (pressekonferanse 21.3); 2) kapitulasjonen 10. juni 1940 gjaldt Norge og regjeringen som sådan – ergo var «Norge (...) ute av krigen for godt» (note 150); 3) Norge inngikk ikke formelle allianseavtaler med de krigførende land – ergo var Norge «ikke en av de allierte nasjoner», men «et land med norske frivillige som støttet de allierte» (note 102). Ingen av disse påstander er nye, og de er alle like lite fundert. De er alle for øvrig gitt stor plass i forfatterens tidligere bøker. Grunnen til at Fjørtoft nå trekker dem frem fra mørkeloftet er selvfølgelig at de passer inn i hans bestrebelse på å rehabilitere frontkjemperne – om Norge ikke var i krig med Tyskland, var det heller ikke landssvik å gå i tjeneste for den tyske krigsmakt. Utover dette inneholder boken et utall andre misforståelser. Bl.a. gir Fjørtoft en misvisende fremstilling av spørsmålet om regjeringens og hjemmefrontens reaksjon på den tyske tvangsevakueringen av Finnmark, til tross for at han vet at hans versjon ikke er riktig: den ble tilbakevist så tidlig som i 1984, i Olav Ristes anmeldelse av Fjørtofts bok *Vi fikk vår frihet. Finnmark høsten 1944* (anmeldelsen i *Norsk Militært Tidsskrift*, 1984, nr. 12); han har fullstendig misforstått spørsmålet om den norske vaktstyrken som ble stående langs grensen til Russland frem til midten av juli 1940 og major Lindbäck-Larsens og fylkesmann Gabrielsens tanker fra august-oktober samme år om et norsk militært nærvær i Finnmark⁽¹⁾ og han har ikke forstått at det var den norske regjering, ikke svenskene, britene eller amerikanerne, som fra høsten 1944 og helt frem til mai-dagene ivret for at den svenske regjering skulle treffe forberedelser med tanke på å kunne true med væpnet intervensjon i Norge i tilfelle tyskerne skulle gå til masseødeleggelser i krigens sluttfase.

Når det gjelder spørsmålet om Elverumsfullmakten, bør det presiseres at fullmakten som stortingspresident C.J. Hambro la frem for Stortinget på Elverum på ingen måte var en forutsetning for at regjeringen kunne fortsette sin virksomhet som landets lovlige myndighet under felt-

toget våren 1940 og etter at Norge var okkupert. Regjeringen styrte i kraft av konstitusjonell nødrett, ikke i kraft av Elverumsfullmakten. Formuleringen i Elverumsfullmakten forutsatte for øvrig i seg selv en nødrettsituasjon. En situasjon lik den som inntraff var ikke forutsatt i Grunnloven. Det innebærer selvfølgelig ikke at det var okkupanten som, ved å hindre landets lovlige myndigheter i å utøve sin virksomhet, fikk retten på sin side og kunne bruke Grunnloven til å sette landets lovlige myndigheter ut av spill. Det er tydeligvis fortsatt nødvendig å minne om at det var Norge som var angrepet, og Tyskland som var angriperen. Interesserte lesere henvises til Johs. Andenæs» drøfting av bl.a. spørsmålet om betydningen og gyldigheten av Elverumsfullmakten i boken *Det vanskelige oppgjøret. Rettsoppjøret etter okkupasjonen* (Oslo 1979).

Et blick på våre allierte under krigen vil illustrere det absurde i Fjørtofts fortolkning. *Polens* regjering brøt sammen i oktober 1939 etter at Tyskland og Sovjetunionen hadde nedkjempet den polske motstanden i hver sin del av landet. Det oppsto deretter en ny polsk regjering i Frankrike, under ledelse av general Wladyslaw Sikorski. Denne regjeringen ble raskt anerkjent som en av de allierte og krigførende regjeringer. Sikorskis regjering kunne ikke støtte seg på noen Elverumsfullmakt, men derimot kunne den, i likhet med Nygaardsvolds regjering, drive sin virksomhet i kraft av t den var *anerkjent* som Polens eneste legitime myndighet. En tilsvarende problemstilling gjelder for de fleste av de allierte eksilregjeringer. Den norske regjering var faktisk på mange måter den som hadde den beste konstitusjonelle ryggdekning.

Når det gjelder tolkningen av *kapitulasjonen den 10. juni 1940*, er forholdet ganske enkelt det at Fjørtofts versjon er i åpenbar strid med norske og tyske kilder. Interesserte lesere henvises til Magne Skodvins grundige diskusjon av dette i artikkelen «Trondheimsavtalen 1940», i *Historiker og veileder. Festskrift til Jakob Sverdrup* (Oslo 1989). Også Ruges egen beretning i boken *Felttoget. Erindringer fra kampene april-juni 1940* (Oslo 1989) er opplysende. Det er ingen tvil om General Ruges intensjon: kapitulasjonen gjaldt kun de gjenværende norske

hærstyrker i Norge. Om noen er i tvil om dette, er det tilstrekkelig å lese Ruges instruks til de norske forhandlerne, oberstløytnantene Roscher-Nielsen og Wrede Holm (Skodvin, s. 102). Det ble videre gjort entydig klart overfor de tyske forhandlere at Norge fortsatte var i krig med Tyskland – og tyskerne selv var fullt på det rene med dette. Om Fjørtoft har lest sine kilder er han klar over dette, og burde unnlatt å bringe frem i lyset en misoppfatning som ellers bare har overlevd i miljøet knyttet til bladet *Folk og Land*. Om han ikke er klar over sakens rette sammenheng, har han mye å lære før han kan vente å bli tatt på alvor som dokumentarforfatter.

Det er like liten grunn til å ta alvorlig påstanden om at Norge ikke var en av de allierte nasjoner, men «et land med norske frivillige som støttet de allierte». For det første er det ingen sammenheng mellom Norges formelle status innen alliansen og spørsmålet om Norges status som krigførende. Fjørtoft er videre selv klar over at Norge den 28. mai 1941 inngikk et omfattende sett av avtaler med Storbritannia. Disse avtaler en rekke praktiske sider ved et allianseforhold som allerede var etablert. Fjørtoft bygger åpenbart sitt argument på det formaljuridiske skille mellom «allies» og «co-belligerents», dvs. «medkrigførende», slik det er fremstilt f.eks. i Oppenheims *International Law* (Vol. II, 1952, s. 253), note 1). den formelle forskjellen mellom de to kategoriene av krigførende nasjoner består i at de egentlige «allies» har en eksplisitt allianseavtale, mens de «medkrigførende» ikke har formalisert dette forholdet. Folkerettslig har dette skillet ingen betydning for Norges status som krigførende nasjon innen den store alliansen – «the United Nations». Begrepet «co-belligerent» innebar jo nettopp at Norge førte krig sammen med bl.a. Storbritannia. Om man på norsk kaller Norge «medkrigførende» eller «faktisk alliert», er uten betydning. Gjennom sin politikk, men også ved en rekke offisielle uttalelser og deklarasjoner, gjorde den norske regjering det entydig klart at Norge var i krig med Tyskland, og at landet førte sin kamp innen rammene av den store alliansen. Men viktigst er det å holde fast ved at Norge førte kampen videre ikke i egenskap av å være en av de allierte, men av å være i *krig med*

Tyskland og norsk Okkupasjonshistorie. 2014

rende var det ingen tvil om, hverken blant de allierte eller nøytrale nasjoner, og for den saks skyld heller ikke i Tyskland eller innen NS.

Det er forstemmende at vi nå, femti år etter avslutningen av det som for alltid vil stå som et av de mest rystende og skjellsettende kapitler i Europas og verdens historie, er nødt til å ta offentlig til motmæle mot en historiefortolkning og historieforståelse som vitner om lite annet enn opphavsmannens egen mangel på grunnleggende kunnskap og analytisk evne. Det må kunne stilles spørsmål om hvilke elementære kvalitetkrav som stilles i et av Norges største forlag. Det er vanskelig å forstå at Fjørtofts bok kan ha vært i nærheten av en konsulent eller redaktør med selv begrenset kunnskap om det feltet forfatteren vil undersøke. Sett i forhold til dette, blir det selvfølgelig nærmest meningsløst å påpeke den store mengde av redaksjonsmessig slurv som kjennetegner alle bøkene i Fjørtofts serie om krigen. Geografiske navn er gjengitt på den måte de trolig fremstår i forfatterens

hender, uten at dette er blitt kontrollert mot, f.eks., et skoleatlas. På omslaget snakkes det om kampene ved «Oranienburg» (som for øvrig er en forstad til Berlin) mens omtalen i virkeligheten gjelder det sovjetiske brohodet Oranienbaum (riktig stavet i boken) ved Leningrad. Tagnarok har blitt til Tagnarok, Jaroslaw har blitt til Jarloslaw, osv. osv. En rekke geografiske betegnelser lar seg simpelthen ikke identifisere. Transkriberingen av russiske navn er fullstendig tilfeldig – slik den også har vært i Fjørtofts tidligere bøker. Forlaget opplyses herved at bokstaven «w» ikke brukes i gjengivelse på norsk av russiske ord. Navnet til personen på s. 258 skulle trolig staves Korovin, ikke Korowin (som det ville staves på tysk). Et tradisjons- og ressursrikt forlag burde føle et ansvar for å gi sine forfattere den assistanse som er nødvendig for å skape et godt produkt. Det må en ganske annen holdning til om det også i Norge skal opprettholdes en tradisjon for kvalitativt høyverdig dokumentarlitteratur.

□

Note

(1) Deler av denne problemstillingen ble brakt frem for en bredere offentlighet gjennom Sverre Hartmanns artikkelserie i bladet *Aktuell* høsten 1970, i 1971 presentert i Hartmanns bok *Søkelys på 1940. Var Sovjet farligere enn fienden?*

General Odd Lindbäck-Larsen imøtegikk Hartmanns fortolkning i et foredrag i Oslo Militære Samfund 30. november 1970, trykt i *Norsk Militært Tidsskrift* nr. 1, 1971. Enkelte opplysninger om tankegangen bak general Ruges opplegg med en norsk vaktstyrke i Øst-Finnmark er lagt frem i artikkelforfatterens upubliserte hovedoppgave i historie, *Mellom «russerfrykt» og «brobygging»*. *Sovjetunionen i norsk utenrikspolitiikk, 1940–1945* (Universitetet i Oslo, 1988). Fjørtofts argumentasjon, slik den fremstår i bl.a. *På feil side* (Oslo, 1991) bygger i all hovedsak på Hartmanns fremstilling, i den grad at Hartmanns feilslutninger går igjen i Fjørtofts argumentasjon.

«Sjøoffiser og samfunnsbygger», en jubileumsbok

Omtalt av A. Smith-Meyer

Kjell Arne Bratli og
Øivind Schau:

«Sjøoffiser og samfunnsbygger»

**Utgiver: Norsk tidsskrift
for sjøvesen**

For en del år siden mottok medlemmer av Vernepliktige Sjøoffiserers Forening en forespørsel om personlige data og medlemmets aktive livsutfoldelse, i krig og fred. Såvidt det ble opplyst skulle opplysningene legges til grunn for en bok om foreningens virke i 100 år, hvor man også ønsket å fremheve vernepliktige sjøoffiserers sivile bidrag i norsk samfunnsliv. For en markering av foreningens 100-års jubileum var det et interessant og verdig prosjekt, ikke minst

var tanken god med henblikk på disse etterkrigsoffiserers varierte deltagelse i gjenoppbyggingen av det samfunn, som ble reist etter krigens ødeleggelser. Når boken nå er presentert med en tittel «Sjøoffiser og samfunnsbygger», er det en vel fortjent anerkjennelse av det engasjement vernepliktige sjøoffiserer har hatt i fredstid, spesielt innen skipsfart, handel, industri og offentlige tjenester.

Det fremkalte derfor oppmerksomhet hos enkelte medlemmer som var til stede ved foreningens jubileums-mottagelse i Oslo Havnslagers lokaler den 23. februar, da en av de to forfattere med bravado og humor lanserte boken i en uventet, ny form. Under den humoristiske tone lå det tydelig et anslag av tilfredshet over å ha presentert et praktverk. Bortsett fra en del interessant og uvesentlig historikk

med sjømannshistorier, – bl.a. en langtrukket beretning fra 1890-årene om to kadetters «heisatur» under landlov i Havana; – gjenspeiles trekk fra foreningens formål og virksomhet i tiden fra 1895, og videre gjennom 1. verdenskrig og mellomkrigsårene.

I de fem år krigen varte (1940–45) gikk foreningen «under jorden» mens en rekke erfarne vernepliktige offiserer gjorde tjeneste som skipssjefer på flere av marinens fartøyer. Særlig gjorde disse offiserer seg bemerket som sjefer på de norske korvetter under Atlanterhavsslaget. Forfatterne roser da også disse medlemmer for deres innsats og lederegenskaper. Det er ingen nedvurdering av andre offiserkolleger når korvettsjefene går inn i krigens personalregister som marinens «Tordenskjolds soldater». Men boken avdekker også andre person-